

[TEKST] LUC CARRIÈRE

De Nederlandse blik op het boeddhisme zegt meer over Nederland dan over het boeddhisme. Dat blijkt uit *Lotus in de lage landen*, de recente studie van theoloog Marcel Poorthuis en historicus Theo Salemink, die daarvoor werden onderscheiden met een Gouden erepenning van het Teylers Godgeleerd Genootschap.

Spiegelbeelden van de Boeddha in Nederland

Boeddhisme is als een flakkerend licht

[>] Een tempelvlag wappert in de wind. Twee monniken discussiëren erover. Volgens de een is het de vlag die beweegt, maar de ander houdt vol dat het de wind is die beweegt. Ze discussiëren een hele tijd maar komen er niet uit. Dan mengt zenmeester Hui Neng zich in hun gesprek en zegt: “Noch de wind, noch de vlag beweegt. Jullie geest beweegt.” Aldus een beroemde koan, een zenraadsel, dat na overpeinzing tot bevrijdend inzicht moet leiden. Door de opmerking van Hui Neng (638-713) wordt de aandacht van de monniken verplaatst van de dingen buiten hen (de vlag, de wind) naar hun eigen waarneming van de dingen, een wending van het bekeken naar de kijker zelf.

Onze blik

Zo'n wending, van bekeken naar kijker, vond de afgelopen decennia ook steeds vaker plaats in de westerse geschiedschrijving. Niet langer werd alleen de canon van klassieke boeken bestudeerd, maar ook het proces van canonisering en de wijze waarop tradities in het verleden werden beschreven en de strategische overwegingen die leidden tot die beschrijving. Het is dan ook geen toeval dat het boek *Lotus in de lage landen* van Marcel Poorthuis en Theo Salemink eerder een perceptiegeschiedenis is dan een volledige geschiedenis van het levend boeddhisme in Nederland. De perceptiegeschiedenis van Poorthuis en Salemink maakt onderdeel uit van een langer lopend studieproject naar ons beeld van de ander. Eerder schreven zij *De donkere spiegel* over de beeldvorming van het jodendom onder katholieken in Nederland en op dit

moment werken zij aan een studie over de beeldvorming van de islam. Het boek maakt zonneklaar dat het beeld van het boeddhisme dat in de loop der tijd in Nederland ontstaan is, meer zegt over Nederland dan over het boeddhisme zelf en het sluit zo aan op de eerdergenoemde koan: niet het boeddhisme beweegt, maar onze blik. In anekdotes en door het signaleren van trends maken de auteurs duidelijk hoe een kleine 170 jaar van beeldvorming omtrent het boeddhisme telkens weer wordt gekleurd door de overtuigingen, behoeftes, ruzies en interesses van de Nederlanders die Oostwaarts keken.

Wonderverhalen

Negentiende-eeuwse vrijdenkers vormden de eerste groep die interesse toonde voor het boeddhisme. Zij hadden kritiek op het kerkelijk christendom van hun tijd en zagen in het boeddhisme een rationeel alternatief dat aansloot op hun door Spinoza gevormde

“De Christen, in wien het albewustzijn is ontwaakt, zal zich broeder voelen met den Boeddhist”

levensfilosofie. Petrus van Limburg Brouwer, de belangrijkste vertegenwoordiger van dit vrije denken, leest vanuit dat gezichtspunt zelfs de Aziaten de les. Boeddha's volgelingen schreven aan Boeddha een maagdelijke geboorte toe en bouwden heiligdommen, stoepa's, te zijner ere. De wonderverhalen zijn voor Van Limburg Brouwer niet meer dan onhandige fantasieën van Aziaten, die de levensgeschiedenis van

[>]

de Boeddha ontsieren. De essentie van het boeddhisme is rationeel, de mythen, riten en culturele bagage rondom die essentie gelden in zijn ogen als minderwaardig.

Rond de eeuwwisseling ontstaat een belangstelling voor Boeddha die haaks op die van de vrijdenkers staat. Boeddha staat nu symbool voor mystiek en vervoering en biedt daarmee juist een alternatief voor een gerationaliseerde samenleving. In deze tijd komt de theosofie op, een stroming die aansluit op ideeën uit het mahayana-boeddhisme en het neo-hindoïsme. Theosofen herkennen in elke religie een esoterische stroom van 'eeuwige wijsheid'. Met name schrijvers en kunstenaars, zoals Frederik van Eeden, Piet Mondriaan en Theo van Doesburg, worden hier diepgaand door beïnvloed en trachten in hun kunst te getuigen van hun hogere inzichten. Kunstenaarsdorpen als Blaricum worden broeiplaatsen van spiritualiteit. In 1909 schrijft de dichter Adriaan Roland-Holst over een plaatsgenoot: "Hij verdoet het merendeel van zijn goeden tijd aan Buddhâ-Anny Besant-Steinerhysterie. Hij zit daar dan ook wel in je reine 'occulte' omgeving – alle mogelijke juffers die uit pure geestelijkheid (of zieligheid, comme tu veux) niet weten hoe

leelijk en onvrouwelijk zij zich zullen maken. (...) Wat er van den vent terecht moet komen mag Buddhâ weten!"

Even kil

In de christelijke ontvangst van het boeddhisme is een aantal hoofdlijnen aan te wijzen. Vóór de Tweede Wereldoorlog kijkt men negatiever naar het boeddhisme dan daarna, toen zelfs zenmeditatie werd ingevoerd in een aantal kloosters. Protestanten zien veelal meer verschillen, katholieken hebben meer oog voor overeenkomsten en mogelijke kruisbestuivingen. Verder vinden zowel katholieken als protestanten in het boeddhisme een ideale stok om elkaar te slaan. Zo schrijft de hervormde nieuwtestamenticus Daniël Plooi in 1906: "De [boeddhistische] relieken en wonderen doen in bijgelovigheid waarlijk niet onder voor wat ons daarvan uit de geschiedenis van het Rooms-katholicisme bekend is." In het blad *Katholieke missiën* krijgt juist het protestantisme er gelijktijdig met het boeddhisme van langs: "De Amida [Boeddha] maakt een koude indruk, even kil als een Protestantse kerk op den Katholieken bezoeker."

Een opmerkelijke ontmoeting van christendom en boeddhisme vond plaats in de persoon van de christen-anarchistische dominee Louis Bähler (1867-1941), die schreef: "De Christen, in wien het albewustzijn is ontwaakt, zal zich broeder voelen met den Boeddhist, die bij het zielelicht van Bodha de eenheid in alle dingen aanschouwt. De Christen die kan betuigen: 'ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij,' en de Boeddhist, wiens wandel is op Boeddhistisch gebied, zij leven een leven dat in wezenlijkheid niet verschilt." Radicale ideeën als deze vielen niet overal in goede aarde. Bähler moest zich verantwoorden voor de Synode van de Nederlandse Hervormde kerk, maar werd uiteindelijk in 1905 vrijgesproken. Deze vrijspraak werd in zwaardere kringen gezien als laks en was de aanleiding voor de oprichting van de Gereformeerde Bond binnen de Nederlandse Hervormde kerk.

Twee tendensen

Na de Tweede Wereldoorlog onderscheiden Poorthuis en Saleminck twee belangrijke levensbeschouwelijke ontwikkelingen in Nederland: secularisering en 'spiritualisering'. Ontkerkelijking en ontzuiling zorgden voor een postchristelijk landschap waarin het hier en nu centraal staat, maar tegelijk wordt er gezocht naar meer. In het westers boeddhisme zijn deze twee tendensen zichtbaar. Enerzijds wordt het gezien als een filosofie of psychologie (dus aards en rationeel, zoals bij de vrijdenkers), maar anderzijds ontwikkelt het zich tot een vorm van 'ongebonden spiritualiteit', mystiek en exotisch, net zoals bij de

De Wilde Ganzen vliegen

van **17 tot 23 mei** voor Uganda
Helpt u mee om in vier opvanghuizen voor weeskinderen eenvoudige toiletten te maken?

van **24 tot 30 mei** voor India
Vliegt u mee om voor de bouw van een school voor straatarme kinderen? Ze leren er lezen, rekenen en krijgen een maaltijd. Uw bijdrage is van wezenlijk belang.

Helpt u mee?

rek.nr.40.000, Wilde Ganzen in Hilversum o.v.v. Volzin

theosofen. Beroemde psychologen zoals Carl Gustav Jung en Erich Fromm schreven boeken over Oosterse psychologie. De laatste jaren is de boeddhistische training in *mindfulness* (het aandachtig aanwezig zijn bij wat er gebeurt) enorm in opmars als therapievorm voor allerlei kwalen en kwaaltjes. Ook in managementkringen slaat de boeddhistische wijsheid aan. Waar Bähler het boeddhisme nog zag als een kritiek op het kapitalisme, zien managers boeddhistische ideeën en praktijken tegenwoordig als investering in zichzelf of in hun *human resources*. Ongebonden spirituelen komen tijdens het reli-shoppen regelmatig boeddhistische ideeën en praktijken tegen die hen bevallen en Boeddhabeeldjes zijn niet aan te slepen in interieur-zaken en tuincentra.

Naast de grote groep mensen die heden ten dage door het boeddhisme wordt beïnvloed is er een veel kleinere groep die het boeddhisme als religie wil praktiseren. Poorthuis is echter sceptisch over hun mogelijkheden om het boeddhisme werkelijk te begrijpen en in praktijk te brengen: "We denken te gemakkelijk dat alle spiritualiteiten toegeëigend kunnen worden. Het is net als in de muziek, George Harrison begon op een gegeven moment sitar te spelen. Dat was mooi, maar heel anders dan het sitarspel van Ravi Shankar." Toch zijn er duizenden Nederlanders die deze stap zetten. Als zij echter helemaal geen boeddhist kunnen worden, laat dat hen schijnbaar met lege handen achter. Dit onvermogen leidt de bekeerde westerling naar een nieuwe koan, van de twintigste-eeuwse zenleraar Hisamatsu: "Niets werkt, wat ga je doen?"

Polderboeddhisme

Poorthuis en Salemink laten zien hoe vrijdenkers, theosofen, christenen, psychologen, ongebonden spirituelen en polderboeddhisten een blik naar het Oosten wierpen, maar iedereen zag iets anders. Hun studie leert ons dus vooral iets over onszelf. Blijft het boeddhisme dan volstrekt onkenbaar? Boeddhisten zelf hebben daar wel een idee over: onkenbaar blijft wat je als onafhankelijke, stabiele entiteit wilt beschrijven, want in werkelijkheid is er helemaal niks stabiel en onafhankelijk. Of zoals de Boeddha het volgens de Diamant Soetra zegt: "Als sterren, schemering, een flakkerend lichtje, een schijngestalte, een luchtbel, een droom, een lichtflits, een wolk – zo moeten we al het samengestelde zien." Dus ook het boeddhisme.

[<]

Marcel Poorthuis & Theo Salemink, *Lotus in de lage landen. De geschiedenis van het boeddhisme in Nederland. Beeldvorming van 1840 tot heden*, Parthenon, 384 blz., € 29,90.

Het leven bevallen

[“] Net een wandeling gemaakt door het akkerland aan de overkant van de weg. Slotenweilanden, koolzaad in knalgele bloei en verrukkelijke geur.

"Als je nu een foto nam, zouden mensen denken dat we op vakantie zijn", zei de vriend met wie ik daar liep. Ik keek terwijl hij zich bukte naar zijn hond, onder hoge bomen, met achter hem dat bloeiende geel en ik dacht ja, wat een heerlijke vakantie.

Het is helemaal geen vakantie, het is een wandelingetje tussen het werk door, even een gesprek over wat ons bezighoudt, even de wind om je hoofd, het leven van de koeien en de pony's en de rietzangers die zich verschuilen langs de sloot, een puttertje op een scheefgezakt verkeersbord, je lichaam dat je bijna niet voelt maar toch voelt, precies zoals je het graag hebt – onbewust aanwezig. Soms snap je gewoon niet dat je eigen leven is zoals het is en dat je dat meestal maar gewoon vindt.

Het zou ook hysterisch zijn om voortdurend te denken: wat geweldig, maar aan de andere kant: waarom? Je vindt het ook heel gewoon om het allemaal maar zozo te vinden. Het is helemaal geen mooi weer, in het uitzicht is een afgrijselijke, veel te grote koeienstal gebouwd, ik zie ineens een vlek op mijn jurk, thuis ligt een krankzinnige stapel werk te wachten. Het kan allemaal ook in heel ander licht beschouwd worden.

"Leven – zeg ik –, je bent mooi,/ je had niet rijker kunnen zijn" schrijft Wislawa Szymborska in een gedicht dat 'Allegro ma non troppo' heet en waarin ze, sprekend namens de mens, haar best doet 'om het leven te bevallen'. Dat vind ik een mooie omkering. Het leven hoeft ons niet te bevallen, wij moeten zelf ons best doen het leven te bevallen. Wat dat dan ook mag betekenen – het leven wordt zo natuurlijk wel gemakkelijk een heel bedoelende kracht. Dat is griezelig. Je wilt liever niet denken dat het leven bedoelingen met je heeft die je moet achterhalen en die je dus misschien ook wel mis zou kunnen verstaan. Je wilt zo leven dat alles in evenwicht lijkt, in gelukkig evenwicht liefst. Ook als niet alles gelukkig is.

"Leven – zeg ik – ik weet niets/ waar ik jou mee vergelijken kan."

Dat is gewoon waar. Op een winderige dag op een Groningse akker is er niets waarmee het leven te vergelijken is.

"Geprezen je gulheid en precisie/ je vindingrijkheid en zwier".

[“]

